

Kuçuradi'nin Düşüncesinde “Hoşgörü” Kavramının Neliği ve Hoşgörüye Sınır Çizmenin Önemi

Ülviye KILIÇ KARAKELLE

Doktora Öğrencisi
Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe Anabilim Dalı
ulviye_kilic@hotmail.com
ORCID:0000-0002-9526-189X

Özet

Hoşgörü kavramı bazen tolerans kavramı ile bir ve aynı anlamda bazen de bu iki kavram farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra toplumsal yaşamda kimi zaman aynı kimi zaman farklı anlamlarda kullanılan bu iki kavramın, ayrıca olması gereken bağlamından farklı bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu durum, toplumlarda insan haklarıyla ilgili sorunları beraberinde getirmekte, birçok hak ihlaline neden olmakta ve insan hakları ihlallerini artırmaktadır. İnsan hakları ihlallerin önlenmesi için öncelikle temel hakların korunması gerekmektedir. Temel hakların korunmasında ise kişi ve devletin sorumlulukları bulunmaktadır. Bu açıdan hoşgörü kavramı kişi tutumu olarak, kişiye ve toplumsal ilke olması bakımından da devlete düşen sorumluluk açısından önem taşımaktadır. Toplumsal alanda kişi ve devlete düşen sorumluluk daha çok özgürlükler alanı dediğimiz alanda ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda toplumsal yaşamda her insanın ifade ve düşünce özgürlüğü kavramına saygı duyulması genel kabulü, öte yandan hoşgörünün farklı kullanımlarından dolayı kişi ve devlet tutumu arasındaki bağın yeterince açık olmamasından dolayı insan hakları korumada yetersiz kalarak felsefi ve etik problemler ortaya çıkaracaktır. Hoşgörünün bir ilke olarak kabul edilmemesi, temel hakların korunup gelişmesini engelleyecektir. Bu sebeplerle hoşgörü kavramına insan haklarının felsefi ve etik bilgisiyle bakılmalı, neye ve niçin hoşgörü göstermek gerektiği ayrımının yapılarak, Türkçede “hoşgörü” olarak dile getirdiğimiz kavramın aslında tolerans olduğu, her şeye tolerans gösterilmemesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hoşgörü/tolerans, ifade özgürlüğü, saygı, temel haklar, insan hakları.

•••••

Makale geliş tarihi: 05.01.2023 • Makale kabul tarihi: 10.04.2023
Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi • © 2022 • 9 (2) • güz: 202-216

The Essence of the Concept of "Tolerance" in Kuçuradi's Thought and the Importance of Limiting Tolerance

Ülviye KILIÇ KARAKELLE

Ph.D. Candidate
Maltepe University
Graduate School
Department of Philosophy
ulviye_kilic@hotmail.com
ORCID:0000-0002-9526-189X

Abstract

The concept of tolerance is sometimes used in one and the same sense with the concept of tolerance, and sometimes these two concepts are used in different meanings. In addition to this, it is seen that these two concepts, which are sometimes used in the same and sometimes different meanings in social life, are also used in a different sense from the context they should be. However, this situation brings about human rights problems in societies, causes many rights violations and increases human rights violations. In order to prevent human rights violations, fundamental rights must be protected first. In the protection of fundamental rights, the individual and the state have responsibilities. In this respect, the concept of tolerance is important in terms of the responsibility of the state as a personal attitude and as a social principle. The responsibility of the individual and the state in the social field emerges in the field we call the field of freedoms. At the same time, the general acceptance of respecting the concept of freedom of expression and thought of every person in social life, on the other hand, due to the different uses of tolerance and the lack of clear link between the attitude of the person and the state, will be insufficient in protecting human rights and will create philosophical and ethical problems. Failure to accept tolerance as a principle will prevent the protection and development of fundamental rights. For these reasons, the concept of tolerance should be looked at with the philosophical and ethical knowledge of human rights, by distinguishing what and why it is necessary to show tolerance, it has been concluded that the concept we express as "tolerance" in Turkish is actually tolerance and that everything should not be tolerated.

Keywords: Tolerance, freedom of expression, respect, fundamental rights, human rights.

•••••

Submission date: 05.01.2023 • Acceptance date: 10.04.2023
Maltepe University Faculty of Communication Journal • © 2022 • 9 (2) • fall: 202-216

Giriş

Toplumsal yaşamda din, dil, ırk, cinsiyet, etnik köken bakımından birbirinden farklı birçok insan bir arada yaşamaktadır. Toplumda farklılıklar ile birlikte yaşayan insanlar birbirleri ile sürekli etkileşim içine girmektedir. Bu etkileşim sonucunda bir arada yaşayan insanlar arasında farklılıklarından dolayı bir çatışma ve gerilim yaşanabilmektedir. Bu etkileşim, farklılıkların da etkisiyle bir arada yaşayan insanlar, farklılıklarından dolayı bir çatışma ve gerilim içinde olabilmektedirler. Ancak insanın bu farklı yanlarına ek olan tek ve en önemli ortak yanı ya da ortak kimliği “insan olma” kimliğidir. İnsan kimliğinin bu ortak yanı, insanı bir çatışma ortamından uzaklaştırarak barış ortamı içinde bir arada yaşama bilincine taşıyabilir. Ancak bir barış ortamında tüm farklı kişilerin bir arada yaşayabilmesini sağlanabilir ve bunu sağlayacak olan en önemli şeylerden birisi hoşgörüdür.

Hoşgörü, kavramı *Türk Dil Kurumu* (2022) sözlüğüne göre genel olarak, her şeyi olabildiğince hoş görmek ve anlayış ile karşılama, tolerans, müsamaha gibi anlamalara gelirken, tolerans kavramının karşılığı ise hoşgörü olarak ifade edilmektedir (www.tdk.gov.tr).

Hoşgörü ve tolerans kavramlarının gündelik yaşamda aynı ya da farklı kullanılmasının yanı sıra iki temel boyutundan da söz edilebilir. Bunlardan birincisi toplumsal hoşgörü, ikincisi ise siyasal hoşgörüdür. Hoşgörü kavramını İoanna Kuçuradi, *İnsan Hakları Kavram ve Sorunları* (2011a) kitabında iki temel boyutta ele alınır. Ancak Kuçuradi, birincisine kişi özelliği olarak hoşgörü, ikincisine ise toplumsal / kamusal bir ilke olarak hoşgörü demektedir. Hem kişi hem de bir ilke bağlamında hoşgörü kavramını değerlendirerek açıklamaktadır. Çünkü bir kişi olarak toplumda ilişkiler içinde olan insanın haklarını korumanın öneminin burada olduğunu düşünmekte ve hoşgörünün insan haklarını korumada önemli bir yeri olduğunu belirtmektedir. Öte yandan Kuçuradi'ye göre bu kavramın yeterince açık ve bilgisel olarak ortaya konulmaması temel kişi haklarının ihlallerine de neden olmaktadır.

Hoşgörü kavramıyla ilgili olarak karşımıza çıkan problemlerden bir diğeri ise “hoşgörünün sınırı” sorunudur. Çünkü toplumsal ilişkilerde karşımıza çıkan hoşgörüye, felsefi bilgiye dayalı bir sınır çizilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde insanların ifade ve düşünce özgürlüğüne müdahale başlamaktadır. Bu müdahaleler bazı durumlarda bazı kişilerin yaşamına son vermesine kadar kötü sonuçlar doğurmaktadır. Tüm bu sebepler dolayısıyla hoşgörü insani ilişkilerin koruyup geliştirilmesinde çok temel bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeplerden ötürü Kuçuradi, (2011a: 87) hoşgörünün nerede söz konusu olup nerede olamayacağı ya da nelere yol açacağı felsefi bilgiye başvurulmaksızın bir ideal haline getirildiğini ve âdete plüralizmin gereği olarak görüldüğünü belirtmektedir. Kuçuradi, (2011a:

87) hoşgörünün “dogmatizme karşı plüralizm, ‘pluralist toplumda’ da hoşgörü isteniyor” şeklinde görülmesine neden olduğunu ama diğer bir taraftan, tüm norm, kültür, görüşleri aynı ya da eşdeğer sayan postmodernizm ile yaygınlaşan özgürlük kavramının ortaya çıktığını ifade etmektedir. Böylece özgürlükten dileyenin dilediğini yapmasını anlayan insan, eylem alanında “laisser faire, laisser passer”¹ dönüştüren plüralizm sonucunda ortaya düşünsel bir kargaşa yaratmaktadır. Düşünce dünyasında ortaya çıkan bu kargaşa, kamusal alanda dinsel, milliyetçi ve ırkçı çatışmaları artırdığı ya da içinden çıkılmaz birçok durumlar oluşturduğunda, çözümü bütün kültürlerle saygılı olma ilkesini benimseyerek oluşturduğu norm ile çözmeye çalışmaktadır. Bu şekilde çözmek istemesi iyi niyetli bir girişim olarak değerlendirilse bile bilgidен yoksun bir değerlendirme olabilmektedir. Çünkü hoşgörü kavramının mutlak bir norm olması önünde en büyük engel, hoş görülemeyecek şeyler olduğunda ortaya çıkmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı hoşgörüye bir sınır çizilmesi bir gereklilik haline gelmiştir.

Günümüzde birçok probleme neden olan ve Kuçuradi'nin problem edindiği “hoşgörü” konusunda nasıl bir sınır çekileceği belirlemesini yapmaya geçmeden önce bize, *Sokrates*'in “bir şeyin ne olduğunu bilmeden neliği ile ilgili soruya cevap verilemeyeceğini” hatırlatarak, önce hoşgörünün ne olduğunu söyleyeceğini, ardından hoşgörüye nasıl sınır çizeceğini belirtir (Kuçuradi, 2011a: 88). Ama önce hoşgörü kavramı ile değil, tolerans kavramının ne olduğunu belirleyeceğini belirtmektedir. Türkçedeki hoşgörü ve batı dillerindeki tolerans kavramının çatışmadığı, tolerans kavramını düşünsel alanda açıkladıktan sonra hoşgörü kavramından söz edecektir. Çünkü o zaman bu kavramların aynılık ve farklılıklarının daha açık görülmesi olanaklı olacaktır.

Kuçuradi için tolerans, düşünsel olarak ele alınmalı ve tolerans isteminin, - yani kişilerin birbiri ile olan ilişkilerinde birbirilerine karşı hoşgörülü olmasının ardında-dinsel/mezhepsel çatışmaları ile ilgili tarihsel kökeni ile bugün yaşadığımız dünyayı göz önünde bulundurarak, insan hakları bağlamı içinde iki açıdan daha açık görülebilmesi sağlanabilir. Birincisi kişi tutumu olarak toleransın neliği, ikincisi ise toplumsal/kamusal işlerin düzenlenmesinde bir ilke olarak toleransın neliğine araştırmakla olabilir.

Kişi Tutumu Olarak Tolerans

Tolerans ya da hoşgörü denildiğinde daha çok kişilerin belli bir durum karşısında toleranslı/toleransız, hoşgörülü/hosgörüsüz, müsahamahalı/müsahamasız olmalarından söz edilmektedir. Dolayısıyla tolerans, hoşgörü ve müsahama birbiri yerine kullanılan ama farklı

¹ “Bırakınız yapınlar, bırakınız etsinler” deyimini

yerlerde kullanımı olan kavramlardır. Kuçuradi, (2011a: 87-88). hoşgörü kelimesi her ne kadar tolerans ve müzahama yerine kullanılsa bile, Türkçe’de hoşgörü kelimesinin özel bir yeri olduğunu belirtir. Örneğin bir çocuk bir camı kırdığında hoşgör çocuktur ya da bir kişi bir arkadaşı ile buluşmasına geç kaldığında hoşgör demektir. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi talep edilen/istenen şey göz yummaktır. Ama Kuçuradi’ye göre (2011a: 89) tolerans göz yummak değildir. Kuçuradi, insan hakları ile ilgisinde toleransın ele alınması gerektiğini, tolerans ne olduğundan ziyade ne olmadığını söylemenin ve kime/neye/nereye kadar hoşgörü göstermek gerektiğinin önem taşıdığını ifade etmektedir. Kuçuradi bu bağlam içinde toleransı, bir kişi tutumu olarak, insana belli bir bakış ve kişilerin sahip olacağı belli bir insan anlayışı ile ilişkili olduğunu belirterek, bir kişinin başka kişilerle bir araya geldiğinde her bir insanın biricik olduğu göz önünde bulundurması gerektiğini söyler. Çünkü birbirinden farklı olan kişileri ve bu farklılıkları ne olursa olsun öncelikle birer insan olarak görmeleri sonucu oluşan, bir tutum olduğunu belirtmektedir. İnsani ilişkilerde ise toleranslı kişi, kendisi gibi düşünmeyen çok farklı düşünen, yaşayan, eylemde bulunan insanlara zarar vermeyi istememe özelliğidir. Bu özelliğe sahip olan kişi, belirli her tek durumda bir konu ya da olayda kişilerin kanaat, inanç ve düşüncelerine zarar verebilecek halde onların haklarına zarar vermeme tutum ya da davranışını gösteren kişidir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli şey ise toleranslı kişi denilen kişinin tolere ettiği şey kanaat, inanç, düşünceler, pratikler için sergilediği tutum değildir. Tolere edilen şey, kendisinden farklı düşünen ya da davranan kişilerin ortak kimliği olan “insan olma” kimliğine sahip olmalarıdır. Toleransız kişinin tolere etmediği ise belli bir konuda kendisinin kabul ettiğinden farklı düşünen kişilerin varlığına tahammül göstermeyip ona zarar veren, öldüren hatta öldürtebilecek özelliktir (Kuçuradi, 2011a: 89).

Bu bağlamda bakıldığında, yani bir kişi tutumu olarak tolerans kendisinden farklı düşünen, davranan, eylemde bulunan insanlara zarar verebilecek halde zarar vermeyen insan toleranslı kişidir ve bunun sınırları yoktur. Sınır problemi daha çok toplumsal alanda ortaya çıkmaktadır. Çünkü “kişi” olarak insan, sadece kendi düşünceleri, tutumları ile vardır. Ancak toplumsal/kamusal alanda başka kişilerle birlikte bir araya geldiğinde problemler yaşanmaktadır.

Toplumsal / Kamusal İşlerin Düzenlenmesinde Bir İlke Olarak Tolerans

İnsanlar toplumsal/kamusal alan içerisinde başka kişilerle bir arada yaşamakta ve sürekli etkileşim halinde bulunmaktadır. Kişiler arası ilişkiler bağlamında bir kişi tutumu olarak tolerans için iki önemli nokta ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi farklı düşünce ve davranışa sahip kişiler arasında onların haklarına zarar vermeyen, eylem ya da eylemleri

belirleyen şey, ilişki içinde olduğu kişilerin düşünce ve davranışlarının bilgi/değer bakımından niteliği değildir. Çünkü insanlar belli bir konuda farklı bilgi ve değerlere sahip olabilmektedir. İkincisi ise bir kişi tutumu olarak tolerans: kişilerin onaylamadığı, karşı çıktığı düşünce ve davranışlara karşı olmaması demek değildir. Başka bir deyişle tolerans, her fikre saygılı olmak anlamına gelmemektedir. (Kuçuradi, 2011a: 90). Ancak toplumda “bütün fikirlere saygılı olmak” gerektiği genel kabulü ve sürekli bunun öğretilmesi durumu söz konusudur. Oysa fikirler saygı konusu değil tartışma konusu olabilirler. Saygı konusu olan şey insanlardır (Kuçuradi, 2011a, s.270). Bu sebeple bu tarz genel kabuller özellikle tolerans söz konusu olduğunda bir sınır çizmeyi gerektirmektedir.

Dolayısıyla Kuçuradi, (2011a: 90) kişi tutumu olarak toleransın bir kişinin sahip olduğu düşünce ve davranışının niteliği olmadığını anlamının önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü toleransın niteliği (bilgisel ve değer bakımından özellikleri) ne olursa olsun, her çeşit düşünce, davranış, kanaat ve pratiğe göz yummaya dönüşmektedir. Her ne olursa olsun göz yumulduğu vakit toleransın sınır sorunu ortaya çıkmaktadır. Toleransın bir sınırı olup olmadığı sorulabilir. Bu nokta da böyle bir soruya evet denmelidir. Çünkü bu nokta da problemler bulunmaktadır. Diğer bir taraftan ise yine kişi tutumu olarak tolerans, bizi onaylamadığımız düşünce ve davranışlara karşı çıkmamız sonucuna da götürmemelidir. Çünkü toplumsal/kamusal düzenlemelerde, yani özellikle hukukun düzenlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla da bir grupta farklı olan çoğunluk ya da azınlığın onayladığı fikir, davranış, pratik veya haklı/haksız onaylamadığı veya karşı olduğu fikir, davranış, pratiklerin hangi ya da ne özellikte olanların tolere edilebilir veya edilemez oldukları sorununa bizi götürür. İşte bu toplumsal/kamusal alanda sorunun can damarını oluşturmaktadır. Çünkü bugün dünyanın birçok yerinde aynı konuda farklı fikir, davranış ve pratiklere sahip olan insanlar bir arada yaşamaktadır. Bundan dolayı da Kuçuradi (2011a: 91) için, dünyada farklı insanların bir arada yaşamasına, yani “plüralist toplum” da bir arada olmaya çözüm olarak sunulan tolerans ya da hoşgörü bir ölçüt oluşturma sorunudur. Bu sebeple bir fikre, düşünceye, kanaate ya da davranış veya pratiğe karşı çıkılırken, dayanılması gereken şeyin ne olduğu önemlidir. Başka bir deyişle karşı çıkılan şeyin dayandığı temellerin epistemolojik-aksiolojik özelliğidir. Bu sebeple de bu dayanılan şey, “temel bir bilgi mi, yani doğrulanabilir/yanlışlanabilir veya etik bir bilgi midir” ve yoksa yalnızca farklı olanın, “epistemolojik ve aksiolojik bakımdan incelenmemiş olan düşünce, davranış, kanaat ya da norma ilişkin bir değer yargısı mıdır?” soruları önem taşımaktadır.

Yukarıdaki sorulardan hareketle kız çocuklarının okula gönderilmemesi ya da kan davası örneği düşünülebilir Bu noktada “acaba bu vermiş olduğumuz örneklerin

dayanaklarının temelini neler olduğu sorgulaması hiç yapılmış mıdır?”, “kız çocuklarının okula gönderilmesinin hoş görülmemesinin ardındaki dayanak nedir?” ya da “kan davasının dayanağı nedir?” sormak gerekmektedir. Kuçuradi, aynı zamanda bu kararları alırken dayanılan temeli, yani fikir, norm ve değer yargısının felsefi bir değerlendirme konusu yaparsak eğer, onun epistemolojik ve aksiolojik tarafını görebileceğimizi, belli bir grupta ya da yaşadığımız toplumsal/kamusal alanda veya dünyada toleransın konusu olmayacak olan şeylere çizilebilecek sınırları da ayırt edebileceğimizi belirtmektedir. Başka bir deyişle bu örnekler de göz önüne alındığında, tolerans konusunda sosyal politikalar ile ilgili toleransın bitmesi gereken sınırlarını kavrayabiliriz. Ayrıca bunları görmek, kavramak bize toleransın konusu olmayacak şeyler hakkında bilgi verirken, tolerans konusu olacak şeylere de sınır çizmektedir. Ancak toplumsal düzenlemelerde düşünce, norm, pratikler ve davranışların tolerans konusu olup olmadığı ya da nelerin olanaklı nelerin olanaklı olmadığı belirleyebilmek için öncelikle bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Daha sonra değerlendirme konusu yapılan bir konuda aynı düşünce, davranış, norm ve pratiği sergileyenler ile aynı konuda farklı düşünce, davranış, norm ve pratiği sergileyenler arasında bir değerlendirme yapılabilir. Ancak unutulmamalıdır ki, aynı ve farklı olan bir düşünce, davranış, norm ve pratiği değerlendirme konusu yapmak, aynı konuda yaygın olanın farklılığını ortaya koysa da tolerans konusu olup olmadığını açıklığa kavuşturmak için yeterli değildir. Tolerans konusu olup olmadığını belirleyen ölçüt ise bu değerlendirme sonucu ortaya konabilen epistemolojik-aksiolojik özelliği, yani bilgi ve etik/değer özelliğine bağlı olan niteliğidir, bu sebeple de farklılığı değildir. Çünkü Kuçuradi, bir toplumda tolerans söz konusu olduğunda bir toplumdaki genel kabule uygun şekilde karar verilerek tolere edilmeyecek bir düşünce ya da davranışı tolere etmek aynı zamanda tolere edilen düşünce ya da davranışın teşvik edilebilir olduğu gibi bir sonuca götürebilir. Bundan dolayı nelerin tolere edilip nelerin tolere edilemeyeceği önem taşır. Tabii nelerin tolere edilir olup olmadığına her tek durumda karar vermek gerekmektedir. Çünkü belirli bir koşulda bir şey tolerans konusu olurken başka bir koşulda da tolere edilmesi beklenmemeli ve her tek durum ile o duruma ek durumlar da göz önüne alınmalıdır (Kuçuradi, 2011a: 91).

Öte yandan Kuçuradi (2011a, s.92) tolerans söz konusu olunca, kişilerin sahip olduğu düşünce ve kanaatlerinin önem taşımasının diğer bir sebebi ise kişilerin düşünce ve kanaatlerinin eylemlerini belirlemesidir. Dolayısıyla da kişi sahip olduğu bu düşünce ve kanaatler doğrultusunda eylemleri ile toplumsal/kamusal yaşamda ilişkide olduğu diğer kişilerle etkileşim içinde girmektedir. Bu etkileşim, tolerans söz konusu olunca nelerin tolerans konusu olup olmayacağı hususunda ise her bir kişi sahip olduğu bilgilerle bir sınır

çizilmektedir. Başka bir deyişle kişinin sahip olduğu bilgi, toleransın sınırları belirlemektedir. İşte bu bilgi (doğrulanabilir/yanlışlanabilir olan bir bilgi), yani toleransın sınırını belirleyen bilgi, toplumsal/kamusal hayatta belirleyici olurken bu belirleyicilik tolerans gösterilmeyecek olan düşünce ve davranışları da belirlediği için tolerans gösterilmemesi gerektiği anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Kuçuradi'ye göre (2010: 41) tolerans konusunda norm, pratik ve davranışlar söz konusu ise tolerans konusu olamayacak şeylerin sınırı, bu ister kültürel-dinsel ister deneysel norm, pratik ve davranışlar olsun, bunları benimseyen olarak kendilerine ve başkalarının temel haklarına doğrudan ve dolaylı² olarak zarar verdiği yerde başlamaktadır. Toplumsal alanda daha çok doğrudan ve dolaylı hakların sağlanması değil, korunması söz konusu olması gerekmektedir.

Buradan hareketle tolerans konusunda iki türlü sınır çizilmesinin söz konusu olduğu görülmektedir. Birincisi düşünce ve kanaatlerin eylemi belirlemesi sonucu çizilen sınır, ikincisi ise norm, pratik ve davranışların söz konusu olduğunda toleransın konusu olmayacak şeylerin sınırıdır. Bu iki ölçütten hareketle hoşgörünün toplumsal/kamusal ilişkilerin kurulmasında bir ilke olarak kabul edildiği vakit insan haklarını korunabilmesi açısından önem taşımaktadır. Aksi takdirde insan hakları sorunlarına yol açacaktır. Çünkü insan hakları dediğimiz haklar felsefi, etik ve siyasal sorunları içerirler. Kuçuradi (2009: 79) felsefi sorun olmalarının sebebi insan hakları kavramının zihinlerde açık olmamasıdır. Etik bir sorundur. Çünkü günlük yaşamda ilişkiler içinde bir arada yaşayan kişilerdir ve hangi hakka saygı duyup/duymayacağını ya da neyi hoş görüp/görmeyeceğini belirleyen de kişilerdir. Siyasal bir sorundur. Çünkü yurttaşların korku ve yoksunluktan uzak bir şekilde kendi olanaklarını gerçekleştirdikleri koşulları sağlamak devletin görevidir.

Kuçuradi Felsefesinde İnsan Haklarının Korunmasında Toleransın Yeri ve Önemi

Kuçuradi'nin tolerans konusunda öncelikle düşünce ve kanaatlerin eylemi belirlemesi sonucu çizilen sınırı ikincisi ise norm, pratik ve davranışların söz konusu olduğunda toleransın konusu olamayacak şeylerin sınırı olduğunu söyleyerek iki ölçüt getirmektedir. Onun getirdiği bu iki ölçütten düşünce ile bilgi ya da deney kaynaklı olan kültürel bir norm ile temel bir kişi hakkı karşı karşıya geldiğinde ya da çatıştığında yararlanır. Çünkü bu iki ölçüt tolerans konusu olabilecek düşünce ve normların yine tolerans konusu olmayacak olan düşüncelerden ve normlardan ayırt etmeyi sağlamaktadır. Ancak bunları ayırt etmeyi mümkün kılarsa bile toplumsal/kamusal alanda aynı konuda farklı fikir ve normlara sahip olan

² Bkz. İoanna Kuçuradi, Çağın Olayları Arasında kitabı içinde "Bugünkü Türkiye'de Özgürlük Sorunu" adlı yazısı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2013, s.41, 61-62.

insanlar bir arada olmasından dolayı çatışmalar çıkmaktadır. Bu çatışmalar kişilerin aynı konuda farklı fikirleri olmasından dolayı meydana gelmekte ve bunlarla başa çıkmaya yetmemektedir. İşte bu sebeplerle daha önceden toleransın konusu olmayan şeylerin sınırını çizebiliriz ama nelerin tolerans konusu olabileceğini önceden söyleyemeyiz. Bu sebeplerden dolayı ölçüt getirmek gerekmektedir. Kuçuradi hoşgörü üzerine yaptığı bir söyleşide³ getirilen ölçütlerde birinci nokta, “çatışan bir saf ise ve bir grubun bir kabulü ise ve bu bir bilgi ile çatışıyorsa, başka bir deyişle bir bilgi bir kabul ile çatışıyorsa, o kabul her ne ise onun yayılmaması gerekir.” İkinci önemli nokta ise kişiler “insan haklarına aykırı bir norma göre yaşamak ve eylemde bulunmak istiyorsa orada ona dur demek gerekir. Çünkü bu insan haklarına aykırıdır ve birçok kültürel norm insan haklarına aykırıdır”. Bu sebeplerden kaynaklı olan durumlara dur demek gerekmektedir. Kültürel bir norm ile insan hakları çatışırsa insan haklarına öncelik vermek, bu tür çatışmalara izin vermemek gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta konuyu sadece norm çatışması olarak görmemektir. İki farklı norm çatıştığında ise toplumsal bağlamda anlaşmazlıklar ve hatta kavgalar kaçınılmaz olmaktadır. Ancak Kuçuradi’nin altını çizdiği şey, normlar çatıştığında bu normların nereden türediğine bakmak ve bu noktada insanın değerini⁴, insan onurunu koruyacak ve insanın tek ortak kimliği olan “insan olma” kimliğini ortaya koyması gerektiğidir. Tüm bunları yaparken de kültürel değer yargıları/normlarını çıkartarak bunu yapmak gerekmektedir. Çünkü tüm problemler burada başlamaktadır. Dolayısıyla da normların epistemolojik, yani bilgisel farkını görmemek, iki kültürel normun çatışmasıyla bir kültürel norm ve bir insan hakkı çatışmasını aynı kefeye koymamıza yol açar. Bu da problemlere neden olur.

Kuçuradi, tolerans konusunu tartışmada ele alınacak örnekler vardır. Örneğin yönetmenliğini Semih Dündar’ın (2010) yaptığı, toleransı konu edinen *Bulgaristan Türkleri Belgesel Filmi* başlıklı belgesel bunlardan biridir. Belgesel, Bulgaristan da 1970 yılında Türk-Müslüman azınlıklara artan baskı ve isimlerin değiştirilmesine kadar giden süreç anlatılmaktadır. 1970 yılında doğu Bloğunun çözülmesiyle 1984-1989 yılları arasında Türk-Müslüman azınlığa yapılan baskıları ve baskıcı/ayırıcı politikaları konu edinen belgeselde, Bulgaristan’ın Kırcaali kasabasında bir milyon kadar Türk ve Roman vatandaşının isminin değiştirilmesi gözler önüne serilmektedir. Ulviye Mehmedova adlı belgeseldeki konuşmacı gece yarısı kapılarının çalındığını, kapıyı çalanların kapıyı açanlardan isimlerini değiştirmek

³ Bkz. İoanna Kuçuradi ve Harun Tepe Maltepe Üniversitesi çekilen söyleşi (4 Ağustos 2015) . İnsana Yolculuk 4- Hoşgörü Nereye Kadar? [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=ljMqZ24GkhM>

⁴ Bkz. İoanna Kuçuradi, İnsan ve Değerleri, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara,2013

için geldiklerini söylüyor. Ulviye Mehmedova'dan kendisine bir isim bulması isteniyor. Bulgarcada "U" harfi olmadığını söylemesi üzerine, bir alt harften bir isim bulunmasını istediklerini söylüyor. Ulviye Mehmedova "Yula" olabilir mi diye sorunca "evet" yanıtını alıyor. Belgeselde konuşan birçok konuşmacı sadece isimlerinin değişmediğini aynı zamanda göçe zorlandıklarını da belirtmektedir⁵. Dindar, S. (2010)

Bu örnekte yaşanan olaylarda insanların yaşama hakları ihlal edilmemesine rağmen, yaşananlar kolay kolay kabullenilebilecek nitelikte olaylar değildir. Kuçuradi, bu örneğe bakınca sık sık karıştırılan bir olay görüldüğünü belirtir. Bir devletin yurttaşı olmak ayrı bir şey, etnik kökeni ise ayrı bir şeydir. Bir devlette çok farklı kökenden insanlar, farklı din ve dili olan insanlar bulunmaktadır, ama bu insanlar başka devletlerin yurttaşları ile etnik köken, dili ve dini paylaşabilir. Önemli olan insanların farklılıklarından dolayı ayrımcı muamele görmemesidir. İşte tolere etmek birisi senden böyle bir farkı olduğu için ayrımcı muamele yapmamandır. Çünkü etnik köken ne bir imtiyaz ne bir ayrıcalık ne de değiştirilecek bir şeydir. Bir insanın 40 yaşına kadar isminin Ulviye olması 40 yaşından sonra ise "Yula" yaparak onun kökenini değiştirmiş olduğunu düşünmek anlamsızdır. Dolayısıyla da insan haklarını göz önüne alınca öncelik verilmesi gereken insan olma kimliğidir. Bulgar-Müslüman olayına bu gözle bakınca, bir insanın kökeni kimseyi, yani devleti ilgilendirmez. Bir devletin yurttaşı olduğunuz vakit etnik kökeniniz devleti ilgilendirmez ama devlet için sizin onun yurttaşı olmanızın belirli gerektirdikleri vardır. Mesela farklı dili olan insanların o dillerini geliştirme imkan sağlaması gibi. Çünkü bu da devletin görevleri arasındadır⁶. İşte tolerans özellikle azınlıkta olan daha güçsüz kişilerin kendini savunmasına hatta bazen çoğunlukların bile –Güney Afrika'nın Apartheid zamanındaki yönetiminde küçük bir azınlığın çoğunluğa egemen olması gibi- insan haklarını sağlamada bir ilke olabilir. Çünkü ismini değiştirmeye, ülkeyi terk etmeye hatta bazen yaşama hakkını elinden almaya kadar giden insan hakları ihlalleri yaşanmaktadır.

Kuçuradi'nin sözünü ettiği problemlere dünyanın farklı yerlerinde birçok örnekler verilebilir. Sözgelimi siyahilere dair ırkçılığın ve eylemlerin yükselişte olduğu 1950'lerde Amerika Birleşik Devletlerinde 14 yaşındaki Emmett Till beyaz bir kadına ıslık çaldığı için ırkçı beyazlar tarafından öldürülmesi bu örneklerden biridir. Yine 2012 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde 17 yaşında Travyan Martin adındaki siyahi bir Amerikan vatandaşı, onun hareketlerini şüpheli bulan bir Amerikan vatandaşı tarafından öldürülmesi Kuçuradi'nin

⁵ Bkz. Sekron TV, Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=sEVXBEa9WaQ>

⁶ Bkz. İoanna Kuçuradi, İnsan Hakları Kavram ve Sorunları kitabı içinde *Günümüzün Devletlerinde İnsan Hakları Işığında "Azınlık Hakları": Kavramı ve Sorunları* adlı yazısı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2011a, s. 144-145

işaret ettiği problemlere ilişkin bir örnek teşkil etmektedir. Diğer bir örnek ise 2007-2008 yılları arasında Almanya'nın değişik yerlerinde sekiz Türk vatandaşının ve Türk sanılan bir Yunan vatandaşının öldürülmesi ve cinayetlerin ardında yapılan soruşturmalar sonucunda bu cinayetlerin ırkçı bir örgüt tarafından yapıldığı ortaya çıkmasıdır. Yine ülkemizde 2007 yılında gazetecilik yapan, Ermeni asıllı Hrant Dink adlı kişinin yazdıkları gerekçe göstererek 17 yaşındaki bir genç tarafından öldürülmesi örneklerin sadece birkaçıdır. Bu örnekler bakıldığında “acaba bu cinayetlere yol açan şey ırkçı eğilim midir?” yoksa “insanların kişisel hoşgörüsüzlükleri midir?”.

Öncelikle Kuçuradi, ırkçılık, yani bir ırkın diğer ırktan üstün olduğu iddiası insanların kafalarına sokulan ancak bilimsel bir dayanağı olmayan şeyler olduğunu, saf ırk insanda olmayacağını sadece saf ırk hayvanda olacağını belirtir. İnsanın ne ırkını ne de kökenlerini seçemeyeceğini, bunun tesadüf olduğunu söyler. Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi dünyanın farklı yerlerinde ve Avrupa'da ırkçılığın yükselmesi söz konusudur. Dolayısıyla da bu ifade özgürlüğü ile ilgili ve de ifade özgürlüğü konusundaki yanlış yapılması ve anlaşılmasından kaynaklanmaktadır⁷. Çünkü ifade özgürlüğü adına yapılan, ulusal ve uluslararası belgelerde ırkçı propaganda yasak olmasına rağmen yapılması ya da yapılmasına müsaade edilmesi bunun bir göstergesi olmaktadır. Bu sebeple “ırkçı propaganda yapmak” ve “ırkçılığı övmek” ifade özgürlüğüne girip girmediğini sorgulamak gerekmektedir (Kuçuradi, 2011, s.267-268). Bu sorgulamaları yapmak hiç şüphesiz bu cinayetleri önlemek için tedbir alınmasının ilk yolunu açacaktır. Ancak bu sorgulamalar yapılırken, “Bu ırkçı cinayetler nasıl önlenebilir ve neler yapılmalıdır?” sorularına yanıt aranmalıdır.

Kuçuradi, bu cinayetlerin önlenmesinin yolunun hiç şüphesiz eğitim olduğunu belirtir. İnsanı eğitmek ve bu tür bir eğitim için geç kalmamak gerektiğinin önemine işaret eder. Eğer erken bir yaşta insan haklarının etik eğitimi verilirse, bunu yapabileceğimizi belirtir. Hatta bunun için geç kalındığını söylemektedir⁸ (Kuçuradi, 2011a, s.274). Ayrıca ırkçılık konularında karşımıza çıkan en önemli şeylerden birisinin “değerlendirme problemi”⁹dir. İnsan haklarının felsefi açısından bir değerlendirme yapılmasının ise üç önemli adımı bulunmaktadır. Kuçuradi (2011b: 17-18) Birincisi değerlendirenin ilişkide olduğu eylem ya da tutumunu anlaması, karşıdaki kişinin o eylemi ya da o tutumu neden yaptığını görmesi. İkincisi, bir eylemin yapıldığı koşullar göz önüne alınca başka eylem olanakların veya

⁷ Bkz. İoanna Kuçuradi, *Uludağ Konuşmaları* kitabı içindeki Özgürlük adlı yazısı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2014

⁸ Bkz. Kuçuradi, *İnsan Hakları Kavram ve Sorunları* kitabı içinde *İrkçılık ve Diğer Hoşgörü Konusu Olmayacak Olanlarla Savaşma Yolu Olarak İnsan Haklarının Etik Eğitimi* adlı yazısı.

⁹ Bkz. Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, s. 30-42.

seçeneklerin olup olmadığı, nelere yol açıp neler sağladığıdır. Üçüncüsü ise o eylemin değeri/değersizliği, ya da doğruluğu/yanlılığı ise onun etik değerini belirler. Ancak yukarıdaki 8 Türk vatandaşı ve Türk olduğu düşünülerek öldürülen Yunan vatandaşı olayı ile ilgili örneğe bakacak olursak, oradaki Yunan asıllı vatandaşın öldürülmesinin sebebi Türk olduğunun düşünülmesi ve orada “ezbere bir değerlendirme” yapılmasıdır. Çünkü Türk olduğu düşünülen Yunan vatandaşı öldüren kişi sadece kendi milletini korumak, kendi milletinden olmayana istemediği için bunu yapmasıdır. Öte yandan karşısındaki kişiyi sadece başka milletten görme, bir insan olarak görememe ve düşman kabul etme durumu söz konusudur. Bunlar göz önüne alındığında Kuçuradi'nin insan hakları temelli etik eğitim verilmesini istemesi yerinde bir istektir. Yine Hrant Dink'in eşi Raşel Dink'in failerin, bir zamanlar bir bebek olduğu gerçeğini aklında tuttuğunu ve bir bebekten bir katil yaratan karanlığın sorgulanması gerektiğinin altını çizdiği anma konuşmasında şüphesiz onun istediği de Kuçuradi'nin isteminden farklı değildi. Bu problemlerin kamusal ve toplumsal alanda önleyebilmek için de öncelikle çocuklara değer eğitimi ve doğru değerlendirme¹⁰ eğitimi verilmelidir. Tüm çocuklar masumdur ve nasıl oluyor da bu çocuklar farklı renk ve farklı düşünceleri olduğu için birer ırkçı, birer katil olduğunu sorgulamak gerekir. İşte bu sebeple de çocuklara değer ve doğru değerlendirme eğitimi verilmesini gerekmektedir. Çünkü düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırsızlığından dem vurularak bu ırkçı cinayetlerin bu propagandalarının önü açılmakta, değer eğitimi almayan bu çocuklar doğru değerlendirme yapamayınca birer katil olmaktadır. Kuçuradi, böylelikle de “ifade özgürlüğü adına tolerans konusu olmayacak söz, eylem ve davranışlara tolerans göstermek istenmiş olacağını” ama bu olmaması gereken bir şey olduğunu ifade etmektedir (Yılmaz, İoanna Kuçuradi ve Harun Tepe ile söyleşi, 2015) Çünkü özgürlük, etik bir kişi özelliği olarak insan olmanın değer ve bilincine sahip olmaktır. Kuçuradi için, “özgür kişi, eylemlerini oluşturan değerlendirmelerinde insan olmanın değerinin bilgisini hesaba katan, yaşantıları ve tutumları değer bilgisinden kaynaklanan inançları tarafından belirlenen, çeşitli istekleri de anlamlarca belirlenen kişidir” (Kuçuradi, 2011b s.185). Bundan dolayı bilgiye ters düşen bir iddia evet demek, ona tolerans göstermektir. Oysa bilgiye ve insan haklarına ters düşen bir şey tolerans konusu olmamalıdır. Hatırlanacağı gibi 1997 yılında Marshall H. Applewhite tarafında Havens's Gate¹¹ adında bir tarikat kurulmuştu. Bu tarikat uzaylılardan bilgi aldığını ve bu bilgileri insanlarla paylaşmak için bu tarikatı kurduğunu söyler. Bu tarikat üyeleri Halley kuyruklu yıldızını işaret kabul ederek, bu yıldıza binip cennete gideceğini düşünen tarikatın

¹⁰ Bkz. Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, s. 43-44.

¹¹ Türkçesi *Cennetin Kapısı*

39 üyesi lüks bir villa da topluca intihar etmişlerdir. Kuçuradi (2011a: 273) bu örneğe bakınca temelinde bilgi olan ile olmayan şeyin tipik bir örneğini görmenin mümkün olduğunu belirtir. Çünkü ifade özgürlüğü, din özgürlüğü adına her şeyi serbest bırakmak bu tarikat örneğinde olduğu gibi sonuçları olur. Bu bir uç örnek gibi gözükabilir ama tek bir istisna da değildir. Ayrıca Kuçuradi'ye (2014:1-22) göre özgürlük¹² dileyenin dilediğini yapması değildir. Burada düşünce özgürlüğünü hakkını sınırsız bir hak olarak görmek bulunmaktadır. Bu hakkın sınırsız olduğu düşünüldüğü için bunlar meydana gelmektedir. Konumuz ve örneğimiz göz önüne alarak insan hakları ile ilgili belgelerde de din ve inanç özgürlüğü konusunda kişilerin ifade ve düşünce özgürlüklerine bir sınırlama getirilmeyecek gibi algılanıyor. Yani kişi inandığı şeyin pratiklerini uygulamada hiçbir koşulda engellenemez deniliyor. Ama bu pratikler nasıl pratikler olduğunun sorgulanmaması ve bu örnekteki gibi bir pratik olması insanların yaşama haklarına zarar veriyor.

Düşünce özgürlüğü ve ifade özgürlüğü eğer bir kişinin yaşama hakkının ihlaline sebep oluyorsa ya da bir kız çocuğunun eğitim hakkı ihlal ediliyorsa ona dur demek gerekmektedir. Mühim olan geleneği korumak değil insan haklarını korumaktır.

Sonuç

Toleransa sınır çizilmesinin önemi gündelik yaşamda sınırsız bir şekilde her türlü düşünce, norm ve davranış şeklinin hoş görülmesinin istemesinden kaynaklanmaktadır. Hoşgörü ya da tolerans olarak kullandığımız kavram gerek kişi hakları gerekse temel haklar söz konusu olduğunda yeteri kadar aydınlatılmamış olduğunda insan hakları açısından tehlikeli bir kavram haline gelmektedir. Gündelik hayatta her şeye hoşgörülü olmak gerektiğini söyleriz ama her şeye hoşgörülü olmamak gerekir. Çünkü her şeye hoşgörü ile bakmak, yukarıda da ifade edildiği gibi neleri hoş görmek ya da neleri görmemeyi bilmek, insan değerini koruması ve tek ortak kimliğine sahip çıkması bakımından önem taşımaktadır. Nitekim Albert Camus iyi bir şeyi istemek yeterince aydınlatılmamışsa en az kötülüğü istemek kadar zarar verebileceğini söylemektedir¹³. Tolerans söz konusu olduğunda tolere edilecek ve edilemeyecek olan şeylerin yeterince aydınlatılmaması ya da Kuçuradi'nin ifadesiyle tolere edilmek istenen şey yeterince didiklenmemesi özellikle temel haklar bakımından problemlere yol açmaktadır. Çünkü tolerans göstermek Türkçedeki naif anlamı ile bir çocuk camı kırdı ya da fark etmeden bir bibloyu kırdı diye hoş görmek değildir. Hoş görmek istenen konuların sınırları geniş olduğunda ve hoşgörü dendiği zaman herkes farklı bir şey anladığında

¹² Ayrı. bilgi için bkn. Kuçuradi, *Uludağ Konuşmaları* kitabı içindeki "Özgürlük" adlı yazısı

¹³ Ayrı. bilgi için bkn. Alberts Camus, *Theatre, recits, nouvelles*, Bibliothequ de la Pleiade, s. 1326.

toplumsal/kamusal alanda ne doğru bir değerlendirme yapılabilir, ne insan onuru ne de insanın değerleri korunabilir.

Hoşgörü, bir arada yaşama fikridir. Bir arada yaşayan insanların bir düşünce, eylem ya da davranışı epistemolojik- bilgisel- ya da Aksiolojik –değersel- olarak mı yoksa belli bir toplumda kabul gören bir kültürel norm için mi kabul edip, edilmediğinin sorgulaması gerekir. Önemli olan bir toplumda geçerli bir kültürel normu ya da moda olan bir düşünce biçimini korumak değil, önemli olan şey insan haklarını korumaktır. Çünkü insan haklarına aykırı birçok kültürel norm bulunmaktadır. İnsanlık tarihinin getirdiği birçok fikir gibi, hoşgörü fikri de içeriği bakımından insanların bir arada yaşamasına dayanan bir fikir olduğundan dolayı değerlendirme konusu ile ilgilidir. Çünkü insanlar tüm düşünce ve eylemleri belli bir değerlendirme yaptıktan sonra harekete geçmektedirler. Bu sebeple tolerans konusunda doğru bir değerlendirme yapılınca insan hakları korunmuş olacaktır. Ancak tolerans konusunda yanlış bir değerlendirme, yani değer atfetme, değer biçme ve ezbere değerlendirme yapıldığında tolere edilen şeyin sınırları çizilemeyerek yukarıda belirtildiği gibi zorla isim değiştirme ya da Türk olduğu düşünülen Yunan vatandaşın öldürülmesinde olduğu gibi toleransın sınırları aşarak insan hakları korunamayacaktır.

Kişi tutumu olarak toleransın, sınır problemi olmadığı ifade edilse de toplumsal yaşamda başkaları ile ilişki kuran, eylemleri olan insanın, ifade ve düşünce özgürlüğü bağlamında özgür bir kişi olması gerekmektedir. Özgür kişi yaşamı boyunca doğru değerlendirme yapan, insanın değerini ortaya koyan ve bu değeri hesaba katarak eylemde bulunan, insanın değerini koruyan kişidir. Bu özgür kişi özelliğine sahip olmak etik özgürlüğü beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla toplumsal/kamusal alanda toleransı sağlayacak olan etik özgürlüğe sahip özgür kişilerdir. Toplumsal/kamusal alanda insanlara toplumsal özgürlük ve etik özgürlük arasında kurulan bu ilgi ya da bağ ilkeler geliştirmesine yardımcı olacaktır. Toleransın toplumsal/kamusal alanda bir ilke olmasının önünü açacaktır.

Kaynaklar

Dindar, S. (2010). Hak ve Özgürlük - Bulgaristan Türkleri Belgesel Film -Bulgar Göçmenleri- Balgöç - Sekron TV. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=sEVXBEa9WaQ>

Kuçuradi, İ. (Ed.). (2009). İnsan Haklarının Felsefi Temelleri. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları

Kuçuradi, İ. (2010). Çağın Olayları Arasında. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları

Kuçuradi, İ. (2011a). İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları

Kuçuradi, İ. (2011b). Etik. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları

Kuçuradi, İ. (2013). İnsan ve Değerleri. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları

Kuçuradi, İ. (2014). Uludağ Konuşmaları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları

Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi. (2022). Sözlükler. Erişim Tarihi: 12 Kasım 2022
<https://www.tdk.gov.tr/> adresinden alınmıştır

Yılmaz, M. O. (4 Ağustos 2015). İnsana Yolculuk 4- Hoşgörü Nereye Kadar? [Video].
Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=ljMqZ24GkhM>